

Kabinetsformaties

De gevolgen van een grotere rol voor het parlement

Liliane van Randen

S0960799

Docent: Tom Louwerse

Email: lilianevanranden@live.nl

15 juni 2012

Aantal woorden: 7920

Inleiding

In maart is er door de Tweede Kamer een plan aangenomen voor een wijziging in het Reglement van Orde wat betreft het aanwijzen van de (in)formateur bij de kabinetsformatie¹. Met deze wijziging kan de Tweede Kamer nu zelf een (in)formateur aanwijzen bij kabinetformaties. In het plan wordt voorgesteld een debat te voeren over het kiezen van de (in)formateur. GroenLinks, initiatiefnemer van dit plan ziet dit als een grote stap voor een transparantere politiek. “Iedereen kan nu in alle openbaarheid meekrijgen wie welke opdracht meegeeft om een kabinet samen te stellen. Dit is pure winst voor de democratie” , aldus GroenLinks Kamerlid Ineke van Gent². De rol van het parlement op het formatieproces wordt door deze wijziging groter.

De manier waarop een formatieproces verloopt zorgt altijd voor een hoop kritiek en ontevredenheid. Zo zou het bijvoorbeeld niet democratisch genoeg zijn dat een door een bloedband aangewezen staatshoofd bepaalt wat voor kabinet er gevormd dient te worden. Een ander veel gehoorde klacht is dat het formatieproces niet transparant genoeg is. Het zou zich te veel afspelen in de “achterkamertjes” en pas nadat het formatieproces is beëindigd wordt erover gedebatteerd in de Kamer. Carla van Baalen, hoogleraar Parlementaire Geschiedenis, formuleerde al eens dat een gebrek aan transparantie voor veel klachten zorgt tijdens het formatieproces. “Veel gehore klachten zijn dat het formatieproces te gesloten is, te geheimzinnig is en te veel plaatsvindt in de achterkamer. Terwijl in een goed functionerende democratie, dit zo belangrijke proces zou moeten plaatsvinden in alle openheid en openbaarheid” (van Baalen 2003, 11). Andere kritiek dat werd geuit op het proces is dat de kiezer te weinig invloed heeft op de uiteindelijke kabinetssamenstelling. “Verliezers kunnen sterker uit een formatie komen terwijl winnaars niet altijd zeker zijn van deelname aan het Kabinet of de onderhandelingen die daartoe leiden” (van Baalen 2003, 11).

In West-Europa komen veel landen voor die een meerpartijenstelsel kennen met vaak een daarbij horende coalitieregering. Bijzonder is dat bijna elk land een andere manier van formeren kent en dat de invloed van het Parlement op dit proces verschilt. Zo kiest in Zweden de voorzitter van de *Riksdag* de formateur en wordt daar in een zeer korte tijd een kabinet samengesteld. In Duitsland verloopt het proces weer een beetje anders, daar kiest de president

---

¹ Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal. Betreffende het voorstel van de leden Schouw en Van der Ham tot wijziging van het Reglement van Orde in verband met de aanwijzing van kabinets(in)formateur(s) (**32759**). Vergaderingnummer 66, 7 maart 2012.

^{2a} Niet Beatrix, maar Kamer wijst informateur aan – ‘dat kon al, maar gebeurde nooit’” in: <http://www.nrc.nl/nieuws/2012/03/19/kamermeerderheid-wil-zelf-informateur-aanwijzen/> op 16 april 2012.

van het land namelijk de formateur maar deze kan alleen tot formateur worden benoemd als hij of zij ook goedkeurig geniet van het parlement (de Winter 1995, 126). Overigens spelen de politieke partijen in Duitsland zelf een cruciale rol, want al voor de verkiezingen worden er verschillende opties voor coalities geopperd door de partijen zelf.

Er zijn al veel onderzoeken gedaan naar het functioneren van coalitieregeringen, maar er is weinig onderzoek bekend naar de rol van het parlement bij de formatie van coalitieregeringen. Dit onderzoek kan bijdragen aan de discussie en de kritiek omtrent het formatieproces. Het daadwerkelijk doel van de wijziging in het Reglement van Orde van de Tweede Kamer is de democratie verbeteren en transparanter maken, maar de vraag is of een andere manier van formeren ook zorgt voor een hogere mate van democratie. Wordt het proces hier transparanter van of is het meer een schijnvertoning zodat het transparanter lijkt? Geen enkele partij zal tijdens de onderhandelingen als eerst zijn kaarten op tafel gooien³ dus er zal altijd een bepaalde mate van geslotenheid zijn. Om deze vraag te onderzoeken kan het relevant zijn om te kijken naar soortgelijke (buur)landen en de manier waarop zij een kabinet vormen. Is de rol van het parlement groter in deze landen en kunnen wij hier in Nederland iets leren van de formatieprocessen in andere landen?

Deze paper onderzoekt de verschillende vragen die betrekking hebben op het formatieproces. De volgende vragen zullen hierbij centraal staan. Hoe groot is de rol van het Parlement bij deze verschillende manier van formatieproces? Wordt deze rol groter als bijvoorbeeld de duur van een kabinetformatie korter is? Wordt de opinie van de verkozen partijen naar behoren meegenomen in het proces? Is het proces transparanter en daardoor democratischer? Concreet zal er worden gekeken naar de gevolgen van een grotere of juist kleinere rol van het parlement op het formatieproces en dan in het bijzonder naar de lengte van het proces, de transparantie van het proces en wordt er gekeken naar de mate waarin de opinie van alle verkozen partijen worden meegewogen in het proces. Deze drie gevolgen zullen centraal staan in dit onderzoek en door middel van literatuuronderzoek zal er worden gezocht naar verbanden tussen de rol van het parlement en de net beschreven gevolgen.

Eerst wordt er een overzicht gegeven van de al bestaande literatuur omtrent dit onderwerp en worden de variabelen in een theoretisch kader geplaatst. Daarna zal dit worden toegepast op verschillende formatieprocessen uit drie West-Europese landen. De landen die

---

³ Ed van Thijn, in 1971 Kamerlid voor de PVDA: 'Niemand legt in een onderhandelingsproces meteen zijn kaarten op tafel, het is tenslotte een proces waarin partijen buiten spel gezet moeten worden.' Dit antwoordde Ed van Thijn op de vraag of een openbaar debat over de formatie noodzakelijk is.

daarvoor zijn onderzocht zijn Nederland, Duitsland en Zweden. Vervolgens zullen deze gegevens worden geanalyseerd en beoordeeld.

Formatieonderhandelingen en procedures

Volgens Lieven de Winter gaat het bij het formatieproces voornamelijk om welke partijen de regering zullen vormen, wie de premier wordt, wat de koers van het regeringsbeleid zal worden en welke partijen welke portefeuilles krijgen en daarop aansluitend om welk individu krijgt welke portefeuille (de Winter 1995, 116). Deze zaken worden gemakkelijker geregeld in landen waarin één partij in de regering wordt vertegenwoordigd dan bij landen waarbij meerdere partijen deelnemen in een regering. In landen die een coalitieregering kennen gaat het volgens de Winter minder om electorale resultaten en meer om formatieresultaten. Er zijn vaak verschillende uitkomsten denkbaar en dat maakt keuzes maken lastig (de Winter 1995, 119).

Glasgow en Alvarez denken daar net iets anders over. Volgens hen is het electorale resultaat van zeer groot belang, want de omvang van de politieke partijen heeft een cruciale invloed op het formatieproces. Want stellen zij: “de grootte van de partij bepaalt in zekere mate de invloed van de partij op het formatieproces” (Glasgow en Alvarez 2005, 246-47). Later in hun artikel stellen ze echter dat hoe belangrijk verkiezingen ook zijn, ze hebben zelden een bepalende invloed op de vorming van de regering (Glasgow en Alvarez 2005, 258). Diermeier e.a. onderschrijven de stelling van Glasgow en Alvarez. De regeringssamenstelling wordt volgens hen niet alleen bepaald door de uitkomst van een verkiezing maar is het resultaat van de onderhandelingsprocedure van partijen die zijn vertegenwoordigd in het parlement (Diermeier e.a. 2002, 893).

Er zijn in de laatste zestig jaar in Nederland veel pogingen ondernomen om de rol van de Tweede Kamer te versterken bij het formatieproces. Er zijn initiatiefvoorstellen geweest, verschillende regeringnota's die de versterking van de rol van het Parlement moesten vergroten en een verscheidenheid aan moties hebben de revue gepasseerd (van Baalen 2003, 14-15). Onder andere de voorstellen: ‘de Tweede Kamer moet de formateur kiezen’ en ‘de formateur moet verplicht worden aan de Kamer verantwoording af te leggen over het verloop van het proces’ zijn vaak genoemd als het gaat om het versterken van de rol van het Parlement. Er zijn ook politici die vinden dat openheid bij het formatieproces zorgt voor een vertraging van een uitkomst en resultaat. Andeweg formuleert dit in zijn evaluatie over de formatie van Paars 2. “De belangrijkste rechtvaardigheid voor een relatief besloten

onderhandelingsproces is, dat het de kans op een spoedig en positief onderhandelingsresultaat sterkt vergroot” (Andeweg 1999, 183). Er is hem geen democratieopvatting bekend waarin wordt vereist dat de kiezer of het parlement gedetailleerd op de hoogte gesteld moeten worden over alle tactische manoeuvres en alle gelukte en mislukte pogingen van partijen om elkaar te overtuigen (Andeweg 1999, 183).

Er is al veel onderzoek gedaan en geschreven over de lengte van de formatieonderhandelingen. Voor Nederland geldt dat een relatief lange kabinetsformatie samen gaat met een relatief grote regeringstabiliteit. “Het loont kennelijk om in Nederland niet over één nacht ijs te gaan (Andeweg 1999, 179-80). Tevens is het zo dat als een zittende coalitie het recht heeft om als eerst een voorstel te maken voor een onderhandelingsprocedure om een kabinet te vormen de duur van het formatieproces vaak korter is (Diermeier en Roozendaal 1998, 626). Al gaat deze bewering niet altijd op; zo was voor de formatie van Paars II 87 dagen nodig om een kabinet te vormen en voor de formatie van Balkenende I slechts 67 dagen. Daarentegen heeft de formatie van Paars I maar liefst 111 dagen geduurd.

Uit de voorgaande literatuurbeschrijvingen blijkt dat het formatieproces in meerpartijen stelstel met coalitieregering erg complex is. Ook zijn weinig formele regels en wie oefent nou invloed uit over wie? Moet het formatieproces juist in alle openheid plaatsvinden of is het juist verstandig dit niet te doen? Hieruit vloeit de volgende onderzoeksvraag: wat zijn de gevolgen van een grotere of kleinere rol van het parlement op het formatieproces?

Om bovenstaande onderzoeksvraag te onderzoeken is het van belang om allereerst het concept ‘formatieproces’ te definiëren en beschrijven. Bij een formatieproces wordt er, zoals eerder al beschreven, voornamelijk gesproken over de identiteit van de coalitiepartners, het politieke beleid dat ze willen gaan voeren en over de verdeling van portefeuilles (de Winter 1995, 127). In Nederland staan over het formatieproces geen regels in de Grondwet. De procedure is gebaseerd op voornamelijk ongeschreven recht en politieke spelregels⁴. De Koningin ontvangt elke fractievoorzitter en overlegt wie het beste met wie kan regeren. Op basis van haar ingewonnen advies kiest de Koningin een informateur die vervolgens verschillende kabinetssamenstellingen zal gaan onderzoeken⁵. In Duitsland verloopt dit proces anders, daar bestaat de informele regel dat kiezers voorafgaand aan de verkiezingen moeten

---

⁴ Parlement en Politiek (2012), ‘de formatie’, opgehaald van <http://www.parlement.com/>, opgehaald op 25 april 2012.

⁵ Parlement en Politiek (2012), ‘de formatie’, opgehaald van <http://www.parlement.com/>, opgehaald op 25 april 2012

worden geïnformeerd welke coalitie intenties de verschillende politieke partijen hebben (Farguhar 2004, 86). Na de verkiezingen vindt er voorafgaand aan de formatieonderhandelingen, anders dan in Nederland, geen overleg plaats tussen bijvoorbeeld een staatshoofd en de voorzitter van politieke partijen voordat er een (in)formateur wordt aangewezen. De formateur wordt aangewezen door de President met goedkeuring van het Parlement (de Winter 1995, 125-26). Zweden kent weer een andere manier van formatie, hier is de voorzitter van de *Riksdag* degene die de formateur benoemt. De voorzitter van de *Riksdag* is meestal afkomstig uit de grootste partij (de Winter 1995, 126). Wel kan het natuurlijk zo zijn dat er informeel overleg tussen verschillende partijen plaatsvindt.

De rol van het parlement op het formatieproces is het belangrijkste concept in dit onderzoek. Het parlement bestaat uit verschillende politieke partijen en het is aannemelijk dat de grootste partij de meeste invloed heeft op het formatieproces. Als de rol van het parlement groter wordt wat voor gevolgen heeft dit dan voor de lengte van het proces, de transparantie van het proces en op de mate waarin de opinie van de verkozen partijen worden meegewogen in het proces? De rol van het parlement is groot als ze veel invloed heeft op het formatieproces en de rol van het parlement is klein als ze weinig invloed heeft op het formatieproces. De rol van het parlement wordt groter als er veel gedebatteerd wordt over de kabinetsonderhandelingen, het parlement keuzes mag maken over de formatie ten tijde van het formatieproces, het parlement voorkeuren mag uitspreken over uitkomsten van de kabinetsonderhandelingen en als veel Kamerleden zich mogen bemoeien met het formatieproces (in plaats van een kleine groep partijleiders, die de beslissingen maken). Er wordt hier onderscheid gemaakt tussen invloed van het parlement als institutie op de onderhandelingen en invloed van politieke partijen die zijn vertegenwoordigd in het parlement op de onderhandelingen. Het is belangrijk dit onderscheid te maken omdat deze invloed niet hetzelfde is. Een partij kan invloed hebben doordat het bijvoorbeeld de grootste partij is en daardoor het voortouw kan nemen in de formatie en het Parlement kan invloed hebben doordat het bijvoorbeeld debatteert over de benoeming van een formateur. Dit onderzoek zal zich gaan richten op de invloed van het Parlement en dus niet op de invloed van de afzonderlijke partijen.

Het gevolg van een grotere rol voor het parlement op de lengte van het formatieproces is dat formatieonderhandelingen langer zullen duren. Het proces zal langer gaan duren omdat er meer discussie over zal plaatsvinden de Kamer en hoe meer mensen er betrokken worden

bij het maken van een keuze, hoe ingewikkelder deze keuze wordt⁶. Vooral bij complexe verkiezingsuitslagen kan het een eindeloos proces worden. Een grotere rol voor het parlement zal inhouden dat er meer opties moeten worden meegenomen in de onderhandelingen en een logisch gevolg daarvan is dat er ook meer zullen stranden. Bij een kleine rol voor het parlement zijn er minder standpunten waar rekening mee moet worden gehouden en dit zal de snelheid van het proces vergroten. Er wordt hier overigens geen rekening gehouden met de uiteindelijke inhoudelijke resultaten. Een langer formatieproces betekent niet per definitie een sterkere regeringsstabiliteit en vice versa maar dit verschijnsel komt wel vaak voor (Andeweg 1999, 179-80). Naar aanleiding van het voorgaande kan de volgende hypothese worden gesteld: hoe groter de rol van het parlement bij het formatieproces, hoe langer de formatieonderhandelingen zullen duren.

Ook is het interessant om te kijken naar wat de gevolgen zijn van een grotere rol voor het Parlement op de transparantie of doorzichtigheid van het formatieproces. Als de rol van het Parlement wordt vergroot wordt het proces dan transparanter? Zoals al eerder genoemd zijn er veel pogingen geweest, een aantal met succes, om de rol van het parlement bij het proces te vergroten. Sinds 1994 is het steeds gebruikelijker geworden dat bij elke nieuwe fase in het formatieproces er een Kamerdebat wordt gevoerd en dit heeft de transparantie van het formatieproces zeker vergroot (Visser 2008, 47). Dit zou kunnen betekenen dat er een positieve relatie bestaat tussen een grotere rol voor het Parlement en transparantie. Hieruit resulteert de volgende hypothese: hoe groter de rol van het Parlement, hoe groter de transparantie van het formatieproces.

Tot slot het laatste belangrijke concept van dit onderzoek. Wat voor gevolgen heeft een grotere rol van het parlement op de mate waarin de opinie van de verkozen partijen worden meegewogen in het proces? Anders geformuleerd; is het formatieproces een inclusief proces of juist meer een exclusief proces? Een inclusief proces betekent dat alle partijen hun zegje mogen doen aan het begin van de onderhandelingen. Bij een exclusief proces worden een aantal partijen, vaak kleine en/of extreme partijen, al meteen te zijde geschoven. Je zou kunnen verwachten dat bij een inclusief proces de opinie van de verkozen partijen meer wordt meegewogen dan bij een exclusief proces omdat dan alle partijen hun geluid kunnen laten horen. Als de rol van het Parlement groter wordt kunnen alle partijen die daarin zijn vertegenwoordigd een grotere rol spelen bij de formatieonderhandelingen en dat kan zorgen

---

⁶ Hier is geen officiële bron voor maar wordt bevestigd door verschillende organisaties die gespecialiseerd zijn in vergaderen en debatten.

voor een meer inclusief formatieproces. De hypothese die hier uit voortkomt is, hoe groter de rol van het Parlement, hoe meer inclusief het formatieproces is.

Methoden

Voor dit onderzoek is gekozen om de landen Nederland, Duitsland en Zweden te onderzoeken. Juist deze landen zijn gekozen omdat ze alle drie verschillen in de manier waarop een kabinet wordt gevormd. De grootte van de rol van het parlement daarbij is in elk van de gekozen landen anders. Het is van belang landen te selecteren die verder wel op elkaar lijken anders is het lastig om de landen te vergelijken. De gevolgen van een grotere rol van het Parlement kunnen dan niet worden vergeleken omdat je dan niet zeker weten of dezelfde factoren een rol spelen. De gekozen landen hebben alle drie een meerpartijenstelsel met (vaak) een coalitieregering. Daarnaast kennen ze een soortgelijke economie⁷ en zijn de levensstandaarden van de inwoners van het land nagenoeg hetzelfde. Uit deze drie landen zijn vervolgens twee nationale verkiezingen uitgezocht die worden gebruikt in dit onderzoek. Er is gekozen voor twee verkiezingen omdat ze dan kunnen worden vergeleken. De vereisten voor de selectie van deze twee verkiezingen is dat het om een verkiezing moet gaan waarbij de huidige regering na verkiezingen op zijn plaats blijft zitten en een verkiezing waarbij er een nieuw kabinet aantreedt. Het is ook handig dat de verkiezingen elkaar opvolgen zodat je het directe verschil zou kunnen zien. Op basis hiervan zijn de volgende verkiezingen uitgezocht, voor Zweden de verkiezingen van 2002 en 2006, voor Nederland de verkiezingen van 1998 en 2002 en voor Duitsland de verkiezingen van 2002 en 2005.

Deze *comparative case study* zal zich richten op enkel de formatieonderhandelingen dus vanaf de dag van de verkiezingen tot aan de beëdiging van een nieuw kabinet. In deze periode is duidelijk geworden hoe groot de rol van het parlement is geweest, hoe lang het heeft geduurd en of de opinie van de verkozen partijen is meegewogen in het proces. Natuurlijk is het ook relevant om te kijken naar de aanloop van de verkiezingen en de tijdgeest waarin de verkiezingen plaatsvonden.

De rol van het parlement is groot wanneer er veel gedebatteerd wordt, het parlement keuzes mag maken over de kabinetsformaties, veel Kamerleden zich er mee mogen bemoeien en de Kamer voorkeuren mag uitspreken. De rol van het parlement wordt voor dit onderzoek

---

⁷ "Gross domestic product"

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00001&language=en> opgehaald op 15 mei 2012.

ingeschaald op een schaal van 1 tot 5, waarbij 1 betekent dat de rol van het parlement zeer klein is en 5 betekent dat de rol van het Parlement zeer groot is. Een voorbeeld van een formatieonderhandeling waarbij de rol van het parlement zeer klein was, is de formatie van kabinet-de Geer I in 1926. Deze formatie staat bekend als de “geheime formatie” omdat hij werd volbracht door een demissionaire minister zonder dat hij de voorzitter van de ministerraad op de hoogte had gesteld⁸. In dit geval zou de rol van het parlement ingedeeld worden in schaal 1. Het tegenovergestelde van een “geheime formatie” wordt dan vanzelfsprekend ingeschaald op schaal 5. Het gaat dan om een volledig open en transparant proces waarin de rol van het parlement maximaal is en de opinie van alle verkozen partijen wordt meegewogen.

Voor de duur van het formatieproces zal worden genoteerd hoe lang het formatieproces heeft geduurd in aantal dagen. Hierbij moet niet uit het oog worden verloren dat er ook andere factoren een rol kunnen meespelen die zorgen voor een langdurig formatieproces maar voor dit onderzoek laten we deze factoren buiten beschouwing.

De transparantie wordt gemeten aan de hand van berichten in de media en de debatten die over het formatieproces plaatsvinden die de ontwikkelingen van het onderhandelingsproces weergeven. Als er veel openbaar wordt gemaakt over de stand van zaken bij de onderhandelingen is de transparantie groot (+) en als er weinig openbaar gemaakt wordt is de transparantie klein (-). Dit betekent dat het formatieproces een ‘plus’ krijgt als de status en inhoud van de onderhandelingen openbaar is gemaakt en krijgt het proces een ‘min’ als er niets tot zeer weinig bekend is over de status en inhoud van de onderhandelingen. Ook is er een tussenmoot waarin er niet veel maar ook niet weinig openheid is over het proces (+/-).

De gevolgen voor de mate waarin de opinie van de verkozen partijen wordt meegewogen, wordt als volgt gemeten. Krijgen alle winnende en grote partijen de kans of mogelijkheid om hun voorkeur uit te spreken dan wordt hun opinie meegewogen en is het een inclusief proces (+) en als deze partijen niet de kans krijgen dan wordt hun opinie niet meegewogen (-). Ook hier is een middenmoot welke inhoudt dat maar een deel van de partijen de kans krijgt om hun opinie te uiten (+/-).

De data is verzameld door berichten uit de media over de desbetreffende verkiezingen te verzamelen en daaruit bruikbare berichten te selecteren. Voor de berichten die in kranten en

---

⁸ “Een geheime formatie”, <http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g5leay4o>, opgehaald op 14 juni 2012.

dagbladen zijn verschenen zijn is onder andere de database van Lexis Nexis gebruikt, ook zijn officiële websites van de parlementen gebruikt en is de officiële site van de Europese Unie gebruikt. Wellicht is de keuze voor Lexis Nexis niet helemaal representatief maar door de taalbarrière is hier toch voor gekozen. Voor wetenschappelijke informatie over de geselecteerde verkiezingen is het *Political Data Yearbook* gebruikt.

Nederland

De uitslag van de verkiezingen van 6 mei 1998 was niet erg verassend. Een aantal weken voor de nationale verkiezingen vonden de gemeenteraadsverkiezingen plaats en de uitkomsten van beide verkiezingen leken erg veel op elkaar. De PvdA en de VVD waren de grote winnaars en de verliezer D66 verloor maar liefst 10 van de 24 zetels. Maar de echt grote verliezer was het CDA, dat voor het eerst minder dan 20% van de stemmen kreeg (Lucardie en Voerman 1999, 468). Klaas de Vries werd door de Koningin aangewezen als informateur en kreeg als taak mee om onderzoek te doen naar een vervolg van het zittende kabinet en naar aanleiding daarvan adviseerde hij de Koningin om drie formateurs aan te wijzen afkomstig uit de drie partijen die van 1994 tot 1998 het kabinet vormden (Lucardie en Voerman 1999, 469-70). Er is tijdens het formatieproces kritiek geuit over de lengte van de formatie omdat het ging om het vervolgen van een bestaande coalitie, waarmee een groot deel van het volk blij was en voortzetting wenste (Andeweg 1999, 179). Het formatieproces is wel een van de meest open formaties geweest die Nederland heeft gekend. Na elke dag onderhandelen werd er een 'briefing' voor de pers georganiseerd en veel van de gesloten compromissen zijn vrijwel direct bekend geworden (Andeweg 1999, 182).

De rol van het parlement is in dit formatieproces van 1998 niet erg groot geweest; er werden geen debatten gevoerd tijdens het proces, het parlement mocht geen keuzes maken over de formatie, er waren weinig mensen betrokken bij het proces en het parlement heeft geen voorkeur kunnen uitspreken. Wel zijn alle partijen bij de Koningin langs geweest om hun zegje te doen en advies te geven. Op basis daarvan heeft de Koningin een informateur gekozen. De duur van het formatieproces was 87 dagen en er was een grote transparantie over de ontwikkelingen en compromissen die gesloten werden. De opinie van de grootste partijen werden meegenomen in het proces maar niet van alle winnende partijen. Zo waren de SP en GroenLinks ook winnaars bij deze verkiezingen maar behaalden zij lang niet zoveel zetels als de grootste twee partijen. De gegevens van dit formatieproces zijn weer gegeven in tabel 1.

Het jaar 2002 was een bijzonder jaar; maar liefst 46 zetels verwisselden van kleur⁹ en de nieuwe partij LPF veroverde in een keer 26 zetels. Piet Hein Donner werd door de Koningin benoemd als informateur en kwam al snel tot de conclusie dat er maar een realistische optie was voor een coalitie, een coalitie van CDA, LPF en VVD (Lucardie 2003, 1034). De VVD heeft na enige twijfel ingestemd en vervolgens zijn de drie partijen om de onderhandelingstafel gaan zitten. Wat bijzonder was aan dit formatieproces is dat er voor het eerst een debat werd gevoerd over het concept-regeerakkoord. Het was ook bijzonder dat de informateur verantwoording aflegde aan de Kamer. Donner informeerde ze over de ontwikkelingen en de stand van zaken¹⁰. Kritiek dat werd gegeven over deze formatie was dat er ‘achterkamertjes politiek’ bedreven werd; er werden compromissen voorgekookt in werkgroepjes van fractieleden uit aspirant-coalitie partijen¹¹.

De rol van het parlement was bij dit formatieproces aanzienlijk groter dan bij het formatieproces in 1998. Er werd gedebatteerd over het regeerakkoord, al was dat nadat het akkoord gesloten was en er waren veel mensen betrokken bij het formatieproces. Het hele proces duurde in totaal 68 dagen en dat is voor Nederlandse begrippen een snelle formatie (Lucardie 2003, 1034). De transparantie was ook dit maal redelijk groot, al werd er gezegd dat er achterkamer politiek werd bedreven, doordat veel mensen betrokken waren en dus te veel mensen waren die te veel wisten¹². Ook het feit dat er debatten plaatsvonden geeft aan dat de transparantie van het proces groot was. De opinie van de verkozen partijen werd, door het systeem van inclusiviteit in Nederland, meegewogen in het proces maar niet alle partijen hebben evenveel invloed gehad. Zo behaalde de PvdA 23 zetels maar werd hun opinie inhoudelijk niet meegenomen in het proces. Ook deze gegevens zijn opgenomen in tabel 1.

---

⁹ “Mediagedrag politici roept om debat”, *NRC Handelsblad*, 13 november 2003.

¹⁰ “Kabinetsformatie 2002” op http://www.europa-nu.nl/id/vh8lnhrp8sw/kabinetsformatie_2002, opgehaald op 14 mei 2012.

¹¹ Vermeulen, Frank. “De donkere kamer van de democratie ; Pim Fortuyn heeft het handboek kabinetsformatie niet herschreven”, *NRC Handelsblad*, 15 februari 2003.

¹² Vermeulen, Frank. “De donkere kamer van de democratie ; Pim Fortuyn heeft het handboek kabinetsformatie niet herschreven”, *NRC Handelsblad*, 15 februari 2003.

Tabel 1. Gegevens verkiezingen 1998 en 2002.

Jaar	Gevormde coalitie	Duur kabinetsformatie	Transparantie	Opinie verkozen partijen	
				meegewogen	Rol van het Parlement
1998	PvdA + VVD + D66	87 dagen	+	+	2
2002	CDA + VVD + LPF	68 dagen	+	+/-	4

Duitsland

De politiek in Duitsland stond in 2002 in het teken van de verkiezingen die plaats vonden op 22 september. Pas na middernacht werd duidelijk dat de zittende rood-groene coalitie, bestaande uit SDP en Bündis 90/Die Grünen, opnieuw een (krappe) meerderheid had gehaald (Poguntke 2003, 957). De partijen hadden respectievelijk 251 en 55 zetels behaald en met een krappe meerderheid kon de zittende coalitie zijn beleid voortzetten. De race ging vooral tussen de SDP en de CDU/CSU, de twee grootste partijen van het land. Schröder, de leider van de SDP, zette al vroeg de toon door te zeggen dat er een keuze is tussen “*Him or me*” (Poguntke 2003, 960). In Duitsland wordt al voorafgaand aan de verkiezingen door partijen kenbaar gemaakt welke coalitie zij willen gaan vormen (Proksch en Slapin 2006, 549). Het formatieproces na deze verkiezingen was dan ook niet erg ingewikkeld. Schröder had voorafgaand aan de verkiezingen al aangeven graag verder te willen met de rood-groene coalitie en nu deze partijen weer een meerderheid verkregen, stond niets ze in de weg om door te gaan. In Duitsland kent men net als in Nederland een tweekamerstelsel en het is belangrijk rekening te houden met de samenstelling van de ‘*upper chamber*’ omdat deze belangrijk is om wetgeving toe te passen nadat het kabinet is gevormd (Proksch en Slapin 2006, 544).

De rol van het gehele parlement is bij deze formatieonderhandelingen niet erg groot, maar de rol van de grootste partij is wel erg groot. Zoals hierboven al geformuleerd geven partijen hun voorkeuren voor coalities al aan voor de verkiezingen. Het voordeel hier van is dat de kiezer weet wat voor beleid bij een bepaalde stemkeuze. Het parlement vertegenwoordigt het volk dus in dat opzicht is de rol van het parlement wel groot bij deze formatieonderhandelingen. Het formatieproces heeft 30 dagen geduurd en er bestaat onder andere door toedoen van de politieke partijen, een vrij grote transparantie over welke partijen mee doen in de onderhandelingen maar niet over wat er daadwerkelijk wordt besproken aan de onderhandelingstafel. Daarom kunnen deze kabinetsonderhandelingen niet worden

geclassificeerd als volledig transparant. De opinie van de regeringspartijen werd meegewogen maar de opinie van andere partijen werd buiten beschouwing gelaten. Dit betekent dat het proces niet inclusief is maar ook niet volledig exclusief, de grootste partijen kunnen wel hun geluid laten horen maar een deel van de kleinere partijen werd uitgesloten. De gegevens zijn opgenomen in tabel 2.

In 2005 vinden er vervroegde verkiezingen plaats nadat bondkanselier Schröder had gevraagd om vervroegde verkiezingen. Dit gebeurt overigens bijna nooit in Duitsland (Proksch en Slapin 2006, 541-42). De uitkomst van deze verkiezingen was erg complex doordat de twee grootste partijen bijna hetzelfde aantal zetels behaalden; de SPD haalde 222 zetels en de CDU/CSU 226 zetels. Zowel aan de linkerkant als aan de rechterkant kon geen meerderheid worden gevonden waarmee een coalitie kon worden gevormd. Door partijen en door de media is voorafgaand aan de verkiezingen, die in september plaatsvonden, gediscussieerd over welke coalities gevormd kunnen worden. Uiteindelijk bleek de optie van de *'Grand Coalition'* de beste optie, want alleen op deze manier kon er een coalitie worden gevormd dat een breed draagvlak kende. Het parlement speelde geen grote rol maar de politieke partijen daarentegen wel degelijk. De onderhandelingen startten drie weken na de verkiezingen (Proksch and Slapin 2006, 552-553).

De rol van het parlement was niet er groot maar de rol van de politieke partijen was wel erg groot. Er werd door hen veel gediscussieerd, naar veel verschillende opties gekeken en er zijn daardoor redelijk veel mensen betrokken bij het formatieproces. Het formatieproces duurt 65 dagen en dat is voor Duitse begrippen vrij lang want meestal duren de formatieproces in Duitsland vier tot zes weken (de Winter 1995, 112). Het proces kent een redelijke transparantie; er wordt veel aandacht aan besteed in de Duitse media maar ook in Nederland komt het regelmatig in het nieuws¹³. De opinie van de grootste partijen wordt zeker meegenomen want zij vormen samen de nieuwe coalitie. Ook de andere partijen worden betrokken in het begin van het proces maar beslissen verder niet over wat er onderhandeld wordt door de SPD en de CDU/CSU. Het proces kent geen volledige inclusiviteit want niet alle partijen werd de mogelijkheid geboden hun zegje te doen en werden bij voorbaat al ter zijde geschoven. De gegevens van de verkiezingen in 2005 zijn opgenomen in tabel 2.

---

¹³ Bijvoorbeeld: "Dossier Verkiezingen Duitsland 2005, op <http://www.nd.nl/dossiers/buitenland/verkiezingen-duitsland-2005>, opgehaald op 16 mei 2012.

Tabel 2. Gegevens verkiezingen 2002 en 2005.

Jaar	Gevormde coalitie	Duur kabinetsformatie	Transparantie	Opinie verkozen partijen meegewogen	Rol van het Parlement
2002	SDP + Bündnis 90/Die Grünen	30 dagen	+/-	+/-	2
2005	CDU/CSU + SPD	65 dagen	+	+/-	2

Zweden

In Zweden is er heel duidelijk een scheidslijn tussen linkse partijen en rechtse partijen; er zijn geen partijen die zich in het midden van het politieke spectrum bevinden. De verkiezingen van 2002 hebben niet of nauwelijks gezorgd voor een verandering in de relatieve sterkte van de twee belangrijkste politieke blokken (Widfeldt 2003, 778-79). De onderhandelingen over het vormen van een kabinet begonnen gelijk na de verkiezingen. De sociaal democraten willen doorgaan met hun eenpartij regering met steun van de Linkse partij (V) en de Groene partij (MP). Ook onderhandelde het rechtse blok met elkaar om een minderheidscoalitie te vormen maar de plannen van het rechtse blok vallen uiteen als de Centrum Partij (C) de onderhandelingstafel verlaat. Op 30 september werd het nieuwe parlement geïnstalleerd en werd er een motie van wantrouwen ingediend door de *Moderate Party* (M), deze werd verworpen met 174 stemmen, net genoeg om door te kunnen gaan met deze kabinetssamenstelling. Een paar dagen later werd er een akkoord gesloten tussen de drie linkse partijen (Widfeldt 2003, 784). De onderhandelingen zijn vooral moeizaam verlopen omdat de Groene partij ditmaal ministersposten eiste. Deze linkse partij heeft afgelopen vier jaar de minderheidsregering van de sociaal democraten in het zadel gehouden maar gaf in de verkiezingscampagne al aan daar deze keer geen genoeg mee te zullen nemen¹⁴. Uiteindelijk zijn er compromissen gesloten door de sociaal democraten en de Groenen en heeft de Groene partij als compensatie acht observatieposten gekregen in verschillende ministeries (Widfielt 2003, 784).

De rol van het parlement is in dit formatieproces vrij groot geweest door onder andere de motie van wantrouwen die werd ingediend door de oppositie. De motie werd verworpen

¹⁴ "Sociaal-democraten winnen verkiezingen in Zweden" op: <http://vorige.nrc.nl/buitenland/article1551004.ece> opgehaald op 15 mei 2012.

door een meerderheid van de stemmen en dat gaf aan dat er genoeg steun is voor de voortzetting van regering van de sociaal democraten. Er waren velen betrokken bij de formatieonderhandelingen doordat het rechtse blok op eigen initiatief ook heeft geprobeerd een coalitie te vormen. Er is vrij veel transparantie geweest over het verloop van het proces. Er zijn veel berichten in de media geweest over de stand van zaken van de onderhandelingen. Zo was duidelijk waarom de Groenen in eerste instantie niet mee wilden doen en was duidelijk waarom de onderhandelingen in het rechtse blok geen resultaten opleverden. De motie van wantrouwen heeft ook invloed gehad op de transparantie van het proces want dit zorgde voor discussie en debat. Het formatieproces duurde voor Zweedse begrippen vrij lang; 36 dagen. De opinie van de verkozen partijen is redelijk meegewogen al kunnen daar wel vraagtekens bij geplaatst worden. De Groenen hebben het namelijk niet voor elkaar gekregen om ministersposten te bemachtigen waardoor hun opinie over het EU-lidmaatschap en de defensie uitgaven niet mee werd genomen. Deze punten waren voor Persson onbespreekbaar¹⁵ Wel heeft Persson op andere terreinen toezeggingen gedaan om de Groenen tegemoet te komen. Het proces was, doordat ook het rechtse blok probeerde om een coalitie te sluiten, een klein beetje inclusief maar voornamelijk exclusief doordat vrijwel alleen werd onderhandeld op het linkse vlak. De voorgaande gegevens zijn opgenomen in tabel 3.

Door de verkiezingen van 2006 veranderde de samenstelling van de regering. De vier rechtse partijen, ook wel de “Alliantie van Zweden genoemd”, behaalden een meerderheid in het parlement. De coalitie die zij vormden zorgde voor het eerst sinds 1981 weer voor een meerderheidscoalitie (Widfeldt 2007, 1118). De “Alliantie van Zweden” is opgericht in 2004 om gezamenlijk op te treden tegen de Sociaal Democraten. Ook zorgde deze alliantie ervoor dat de kans kleiner werd dat er onenigheid ontstond tussen deze rechtse partijen, dit gebeurde namelijk nogal eens in het verleden. De partijen hebben ieder hun eigen campagne gevoerd maar gaven al tijdens de campagnetijd aan na de verkiezingen met elkaar een vierpartijen regering te willen vormen (Widfeldt 2007, 1820). Op 5 oktober werd met een “motie van inhuldiging” Frederik Reinfeldt, de leider van de grootste rechtse partij *Moderata Samplingspartiet* (M), de nieuwe Zweedse premier.

De rol van het parlement is bij de formatieonderhandelingen van 2006 niet erg groot geweest. Één dag na de verkiezingen gaf aankomend premier Reinfeldt al dat hij op 6 oktober

---

¹⁵ “Zweedse groenen willen Persson niet steunen”, *Trouw*, 1 oktober 2002.

zijn nieuwe regering zou gaan voorstellen¹⁶. Wel worden veel partijen betrokken doordat de coalitie uit vier partijen bestaat die een meerderheid hebben in het parlement. De rol van het parlement kan als groot worden betiteld doordat er werd gestemd in het parlement op Reinfeldt middels een motie. De partij van de Sociaal Democraten is echter nog steeds de grootste partij maar kan deze partij geen meerderheid of steunpartijen vinden waardoor ze geen regering kan vormen. Het is wel bijzonder, dat de partij waar de meeste mensen op stemmen, niet kan deelnemen aan de regeringsonderhandelingen maar dit komt doordat het politieke landschap in Zweden is opgedeeld in een recht en links blok. Er is ook geen kans geweest om te onderhandelen doordat de rechtse partijen al te kennen hadden gegeven een coalitie te willen vormen met elkaar. De transparantie is hierdoor in dat opzicht wel vrij groot; de kiezer weet waar hij op stemt; of een linkse regering of een rechtse regering. Maar er is weinig transparantie over de inhoud van de onderhandelingen zelf. De onderhandelingen duren 18 dagen en gaan vooral over welke personen op welke ministeries komen en welke portefeuille krijgen. De opinie van winnende verkozen partijen is zeker meegewogen want deze maakt deel uit van de nieuwe regering. Al heeft de Groene partij ook winst geboekt en wordt de opinie van deze partij niet meegewogen. Uiteindelijk zijn alleen de opinies van de partijen uit de “Alliantie van Zweden” meegenomen naar de onderhandelingstafel maar deze partijen kunnen wel steun verwachten van de meerderheid van het parlement. Het was hierdoor een erg exclusief proces waar alleen de vier partijen uit de allianties deel van uit maakten. De bovenstaande beschrijving is omgezet in symbolen en zijn te vinden in tabel 3.

Tabel 3. Gegevens verkiezingen 2002 en 2006

Jaar	Gevormde coalitie	Duur kabinetsformatie	Transparantie	Opinie verkozen partijen meegewogen	Rol van het Parlement
	SAP (met steun van MP)				
2002	+ V)	36 dagen	+	+/-	3
2006	M + C + FP + KD	18 dagen	+/-	-	3

¹⁶“ Rechtse alliantie Zweden werkt aan regeringsploeg” op:
<http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/nieuws/article/detail/1538488/2006/09/18/Rechtse-alliantie-Zweden-werkt-aan-regeringsploeg.dhtml>, opgehaald op 17 mei 2012.

Evaluatie resultaten

Tabel 4. Overzicht resultaten Nederland, Duitsland en Zweden

	Jaar	Gevormde coalitie	Duur kabinetsformatie	Transparantie	Opinie verkozen partijen meegewogen	Rol van het Parlement
NL	1998	PvdA + VVD + D66	87 dagen	+	+	2
	2002	CDA + VVD + LPF	68 dagen	+	+/-	4
DU	2002	SDP + Bündnis 90/Die Grünen	30 dagen	+/-	+/-	3
	2005	CDU/CSU + SPD	65 dagen	+	+	4
S	2002	SAP (met steun van MP + V)	36 dagen	+	+/-	4
	2006	M + C + FP + KD	18 dagen	+/-	-	3

Wat betekenen de bovenstaande uitslagen en tabellen nou precies? Naar aanleiding van de bovenstaande analyse is het niet mogelijk om te concluderen dat een gevolg van een grotere rol voor het parlement is dat het formatieproces langer duurt al geldt dat wél voor sommige formatieprocessen. Zo was de rol van het Nederlands parlement bij de formatieonderhandelingen na de verkiezingen van 1998 klein maar duurde de formatie langer dan in 2002 terwijl in 2002 juist de rol van het parlement groot was. In Duitsland is het wel zo dat bij de bestudeerde formatieprocessen het formatieproces langer duurde naarmate de rol van het parlement groter was, maar dit betekent niet dat de hypothese over de duur van het formatieproces per definitie aangenomen kan worden. Er zijn nog tal van andere factoren die ervoor zorgen dat een formatieproces lang kan duren. Om op een juiste manier te concluderen waarom een formatieproces lang duurde is het belangrijk om het proces in de juiste context te plaatsen. Een ingewikkelde verkiezingsuitslag of bijzondere en/of belangrijke politieke issues kunnen er namelijk ook voor zorgen dat een formatieproces lang duurt. Zo duurde de formatie van kabinet Persson (Zweden) in 2002 langer dan normaal omdat de standpunten van de partijen die een coalitie dienden te vormen afweken van elkaar¹⁷. Een goed voorbeeld hiervan zijn ook de langdurige formatieonderhandelingen na de laatste verkiezingen in België in 2010.

Een grotere rol voor het parlement bij het formatie proces zorgt voor een grotere transparantie maar het is niet zo dat wanneer de rol van het parlement groot is er automatisch een hoge mate van transparantie is. Bij de formatieprocessen die onderzocht zijn geldt dat bij

¹⁷ “Zweedse groenen willen Persson niet steunen”, *Trouw*, 1 oktober 2002.

bijna alle processen waarbij de rol van het parlement groot was, de transparantie van het proces ook groot was. Er is alleen één uitzondering en dat is bij de formatieonderhandelingen van Nederland in 1998. Er was toen een zeer hoge mate van transparantie maar, de rol van het parlement was klein. Hier geldt ook, net als bij het voorgaande over de duur van het proces, dat er ook andere factoren kunnen zijn die invloed hebben op de transparantie van het proces. Enkele andere factoren kunnen zijn de felheid van de oppositie en de grootte van de coalitie die gevormd gaat worden. Als er bijvoorbeeld een coalitie wordt gevormd die een zeer grote meerderheid kent zal er minder om transparantie worden gevraagd dan wanneer er een nipte meerderheid is. Het zou aannemelijk kunnen zijn dat grote coalities meer vertrouwen genieten dan kleine coalities. De hypothese die gesteld is bij het concept transparantie; hoe groter de rol van het Parlement, hoe groter de transparantie van het formatieproces, zou dus bevestigend kunnen worden beantwoord. Hierbij moet echter niet uit het oog worden verloren dat er dus ook andere factoren zijn die hierbij een rol kunnen spelen.

Wat voor gevolgen heeft een grotere rol van het parlement op de mate waarin de opinie van de verkozen partijen wordt meegewogen in het formatieproces? Dit is naar aanleiding van dit onderzoek een lastige vraag om te beantwoorden. De hypothese die hierover is gesteld was: hoe groter de rol van het Parlement, hoe meer inclusief het formatieproces is. Het zou goed kunnen dat deze bewering klopt maar dat is moeilijk te zeggen naar aanleiding van het onderzoek dat hier is verricht. Er is namelijk geen duidelijk verband gevonden tussen een grote rol voor het parlement en de mate waarin de opinie van de verkozen partijen is meegewogen. Wellicht zijn ook hier meerdere factoren aan te wijzen die een rol spelen maar het kan ook zijn dat de mate waarin de opinie wordt meegewogen verkeerd is gemeten. Een opmerking die hierbij geplaatst moet worden is dat in Nederland men een zekere mate van inclusiviteit kent doordat alle partijen na afloop van de verkiezingen hun zegje mogen doen bij de Koningin. Dit is niet het geval in de ander onderzochte landen en dit zorgt ervoor dat in Nederland in principe alle partijen worden meegenomen in de procedure rondom de formatie. Om een helder en duidelijk beeld van te krijgen van de mate waarin de opinie wordt meegewogen, is het noodzakelijk om de regeerakkoorden volledig uit te pluizen en te vergelijken met de partijprogramma's van de partijen die deelnemen aan de onderhandelingen. Maar zelfs dan is het lastig om een sluitende conclusie te trekken omdat er bij coalitieonderhandelingen compromissen moeten worden gesloten waardoor standpunten van partijen verloren kunnen gaan. Daar komt natuurlijk bij dat het lastig is te achterhalen wat er precies is gezegd aan de onderhandelingstafel.

Conclusie

In dit onderzoek is getracht om de gevolgen te onderzoeken van een grotere of kleine rol van het parlement op het formatieproces. Hierbij is concreet gekeken naar de gevolgen voor de duur van het proces, de gevolgen voor de transparantie van het proces en naar de gevolgen voor de mate waarin de opinie van de verkozen partijen wordt meegenomen in het proces. De rol van het parlement op het formatieproces is in de meeste landen in West-Europa na de Tweede Wereld oorlog ontzettend toegenomen. Alleen al in Nederland zijn veel initiatieven geweest om het proces democratischer en transparanter te maken. Uit het onderzoek blijkt dat er wel degelijk gevolgen zijn voor de lengte van het proces, de transparantie en de mate waarin de opinie van de verkozen partijen wordt meegewogen. Helaas zijn niet alle gevolgen even duidelijk aan te tonen en is niet overal een verband gevonden. Wellicht kun je duidelijkere verbanden vinden als je het onderzoek op een andere manier doet. Je zou dan bijvoorbeeld een overzicht kunnen maken van alle formatieprocessen in een land en dan onderzoeken of de gevolgen van een grotere rol van het parlement steeds duidelijker en groter worden. Noodzakelijk is dan wel dat het gekozen land een positieve ontwikkeling kent van de rol van het parlement bij formatieprocessen. Ook is het belangrijk om bij onderzoek naar formatieprocessen altijd te kijken naar de context waarin het formatieproces zich afspeelt. Het kan namelijk zo zijn dat specifieke gebeurtenissen in een land veel meer invloed hebben op de duur en transparantie van formatieonderhandelingen dan dat het nieuw gekozen parlement heeft.

Ondanks dat de onderzochte landen allemaal een andere manier van formeren hebben is de rol van het parlement in het ene land niet per definitie groter dan in het andere land, dit verschilt namelijk per proces en er zijn vele factoren van invloed op dit proces. Ook dit geeft aan dat het lastig is om een duidelijk verband aan te tonen tussen een grotere rol voor het parlement en de gevolgen van die grotere rol. Voor verder onderzoek zou het interessant kunnen zijn om te onderzoeken welke factoren nou precies een rol spelen bij de formatieonderhandelingen en welke van die factoren nou de grootste rol speelt. Om dit te onderzoeken moet je heel dicht bij het formatieproces staan en veel meer verschillende formaties met elkaar vergelijken. Hierbij zou eventueel gekeken kunnen worden naar dezelfde landen als in dit onderzoek maar wellicht zijn er ook andere landen interessant.

Dát de rol van het parlement bij formatieonderhandelingen in West-Europese landen steeds groter wordt is een feit. Echter de gevolgen van die steeds groter wordende rol voor het parlement bij dit proces is naar aanleiding van dit onderzoek lastig te zeggen.

Tot slot

Een andere invalshoek voor een onderzoek naar formatieonderhandelingen is de vraag in hoeverre het wenselijk is, met het oog op efficiëntie en continuïteit, dat de rol van het parlement bij formatieonderhandelingen steeds maar groter wordt? Hoe groter de invloed is van het parlement, hoe langer het formatieproces zal duren. Dit zal tot gevolg kunnen hebben dat belangrijke besluiten niet kunnen worden genomen en dat het uitvoeren van projecten wordt vertraagd. Is de bevolking van het land hierbij gebaat? Het zou namelijk verschillende negatieve reacties tot gevolg kunnen hebben. Maar een grotere rol van het parlement betekent dat het volk beter wordt vertegenwoordigd bij formatieonderhandelingen en dat betekent weer het volk meer invloed heeft op politieke besluitvorming. Het volk is hier waarschijnlijk tevreden mee omdat de invloed van de burger op de politiek groter wordt. Bovendien kan de kloof die er bestaat tussen de burger en de politieke hiermee kleiner worden. Daarom wil ik dit onderzoek afsluiten met de volgende stelling: het is wenselijk dat de rol van het parlement bij het formatieproces steeds groter wordt.

Literatuur

Andeweg R.B. (1999). “*De formatie van paars II. Nabetrachting aan de hand van onterechte en terechte kritieken*”, Groningen, DNPP Jaarboek 1998 p. 177-198.

van Baalen, Carla (2003). “*Een rituele dans in de Tweede Kamer? Klagen over kabinetsformaties, 1946-2002*”, Sde Uitgevers, Den Haag.

van Baalen, Carla (2011). “*De kabinetsformatie en de instituties: 1. De Tweede Kamer. Preadvies voor de Parlementaire Conferentie over de kabinetsformatie en de instituties*”.

Banaszak, Lee Ann en Doerschler, Peter (2011). “*Coalition type and voter support for parties: Grand coalitions in German election*”, Elsevier Ltd. Electoral Studies 31 p. 46–59.

Bergman, Torbjörn (1993). “*Constitutional Design and Government Formation: The Expected Consequences of Negative Parliamentarism*”, Scandinavian Political Studies, Volume 16-4.

Daniel Diermeier, Eraslan, H. and Merlo, A. (2002). “*Coalition governments and comparative constitutional design*”, Elsevier Science; European Economic Review 46 p. 839-907.

Diermeier en van Roozendaal (1998). “*The Duration of Cabinet Formation Processes in Western Multi-Party Democracies*”, Cambridge University Press, B.J.Pol.S. 28 p. 609–626.

Farguhar, Adam (2004). “*Cabinet Formation and Heads of State*” uit European Democracies 5/e 2006 – Steiner and Crepez, New York: Pearson Longman p. 76-114.

Garrett Glasgow and R. Micheal Alvarez (2005). “*Voting behavior and the electoral context of government formation*”, Elsevier Ltd. Electoral Studies 24 p. 245-264.

Lucardie, Paul (2003). “*The Netherlands*”, European Journal of Political Research, Volume 42, p. 1029-1036.

Lucardie, Paul en Gerrit Voerman (1999). “*The Netherlands*”, European Journal of Political Research, Volume 36, p. 465-471.

Poguntke, Thomas (2003). “*Germany*”, European Journal of Political Research, Volume 42, p.957-963.

Poguntke, Thomas (2006). “*Germany*”, European Journal of Political Research, Volume 45, p.1110-1116.

Visser, R.K. (2008). “*In Dienst Van Het Algemeen Belang (Ministeriele Verantwoordelijkheid En Parlementair Vertrouwen)*”, Amsterdam : Uitgeverij Boom.

Widfeldt, Anders (2003). “*Sweden*”, European Journal of Political Research, Volume 45, p. 1110-1116.

Widfeldt, Anders (2006). "Sweden", *European Journal of Political Research*, Volume 46, p. 1118-1126.

De Winter, Lieven (1995). "*The Role of Parliament in Government Formation and Resignation*" uit *Parliaments and Majority Rule in Western Europe* - Herbert Döring eds. Mannheim Centre for European Social Research. University of Mannheim. P. 115-151.